

Вукашин Марић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
vukasin.maric@ff.uns.ac.rs

UDC 316.334.3(73)
497.15:94(100)"1914/1918"(73)

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА У ПЕРСПЕКТИВАМА АМЕРИЧКИХ НАУЧНИКА ТОКОМ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА: СЛУЧАЈ ЧАРЛСА СИМОРА

Апстракт: У раду се анализира начин на који су Босну и Херцеговину посматрали амерички научници током Првог светског рата на примеру историчара Чарлса Симора. Делатност америчких научника постављена је у оквир главних спољнополитичких тенденција администрације Вудроа Вилсона, која се уласком у Први светски рат суочила са низом озбиљних питања. У контексту основних праваца спољне политике Сједињених Америчких Држава припреме за будућу мировну конференцију постале су задатак од посебне важности. У овим припремама научни радници са бројних америчких високошколских институција имали су централну улогу. Један од њих био је Чарлс Симор, професор историје на Универзитету Јејл и члан *Inquiry*-ја, тела задуженог за припрему Сједињених Држава за мировну конференцију. Кроз призму његових историографских дела објављених током Првог светског рата, те његових извештаја писаних за *Inquiry*, сагледава се место Босне и Херцеговине у Симоровим наративима, претпоставкама и анализама, у светлу америчких припрема за конференцију мира.

Кључне речи: Босна и Херцеговина, Сједињене Америчке Државе, Први светски рат, научници, Чарлс Симор, *Inquiry*.

Уласком Сједињених Америчких Држава у Први светски рат администрација Вудроа Вилсона (Woodrow Wilson) нашла се пред озбиљним задатком. Изазови рата и револуције који су се 1917. године надвијали над Старим континентом претили су да трајно угрозе стабилност и постојаност међународног политичког и економског система. Одговарајући на те опасности, амерички председник и његови сарадници одлучили су се на активно и систематско деловање на пољу спољне политике са циљем изградње стабилног и дугорочно одрживог светског капиталистичког поретка, заштићеног како од традиционалног империјализма и политике моћи великих сила, тако и од новонастале претње у виду социјалистичке револуције.¹ Покушај остварење ове глобалне визије формализован је путем идеје о послератном уређењу света на бази изградње система колективне безбедности и самоопредељења народа – речима самог Вилсона: „свет се мора учинити безбедним за демократију”.² По њему, то је могло бити остварено само

¹ N. Gordon Levin Jr., *Woodrow Wilson and World Politics. America's Response to War and Revolution*, Oxford 1968, 1–10.

² *The Papers of Woodrow Wilson (PWW), Volume 41, An Address to a Joint Session of Congress*, 2. април 1917, 525. Овај склоп идеја наставиће све до данас да игра важну улогу у концептуализацији америчке

реформисањем међународних односа на принципима једнакости нација и њихове сарадње, чиме би се поставиле основе за стварањем трајног мира у свету. За америчког председника будућа конференција мира након завршетка Првог светског рата била је место где је тако нешто било неопходно учинити.³

У контексту основних праваца деловања спољне политике Сједињених Држава током рата припреме за мировну конференцију имале су посебну важност. Како је као основни предуслов за постојаност међународног поретка, који је намеравао да створи по завршетку рата, Вилсон видео његово успостављање на научним основама, припремни рад морао је бити поверен људима који би свој посао обављали непристрасно и на чије би се оцене политичари могли ослонити.⁴ За америчког председника избор је био јасан – једини који су могли исцртати контуре за мир на оваквим основама били су управо научници. На тај начин ова друштвена група нашла се у средишту америчких припрема за конференцију мира. Њена улога формализована је на јесен 1917. оснивањем *Inquiry*-ја, организације са задатком да испита политичке, економске, правне и историјске аспекте проблема за које се очекивало да буду тема мировних преговора. Суштину њеног деловања сажео је један од важнијих чланова овог тела наводећи да се радило о једном „експерименту мобилизације политичких и друштвених наука да помогну у обликовању обриса нове структуре света која је морала да се изгради на рушевинама рата”.⁵ Формиран на лични захтев председника Вилсона и под директном контролом његовог најближег саветника Едварда Хауса (Edward House), *Inquiry* ће постојати све до јануара 1919. године, када је започела Конференција мира у Паризу. У рад овог тела било је укључено више од сто педесет личности. Мада је међу њима било и некадашњих државних службеника, правника и бизнисмена, огромну већину чланова чинили су професори и сарадници са различитих америчких универзитета. Подељени у територијалне јединице, они су током своје четрнаестомесечне активности прикупљали доступне информације и већ постојеће радове, процењивали њихов квалитет и веродостојност, те их сажимали у извештајима који су потом достављани руководству организације. На тај начин настало је више од две хиљаде докумената и преко хиљаду двесто географских карата који су чинили основно језгро делатности *Inquiry*-ја.⁶ Један од научника који се нарочито истакао у овом раду био је историчар Чарлс Симор (Charles Seymour), руководиоца аустроугарске секције у организацији и члан потоње Америчке

спољне политике: Charles S. Maier, *Among Empires. American Ascendancy and Its Predecessors*, Cambridge 2006, 120.

³ Erez Manela, *The Wilsonian Moment. Self-Determination and the International Origins of Anticolonial Nationalism*, Oxford 2007, 16.

⁴ Neil Smith, *American Empire. Roosevelt's Geographer and the Prelude to Globalization*, Berkeley 2003, 119–120.

⁵ James T. Shotwell, *At the Paris Peace Conference*, New York 1937, 11.

⁶ J. T. Shotwell, *At the Paris Peace Conference*, 3–19; Sidney Edward Mezes, „Preparations for Peace”, u: House, Edward Mandell, Charles Seymour (ed.), *What Really Happened at Paris*, New York 1921, 1–14. Класична студија о настанку и делатности *Inquiry*-ја остаје незаобилазно штиво за истраживаче ове организације: Lawrence E. Gelfand, *The Inquiry. American Preparations for Peace, 1917–1919*, New Haven – London 1963. За извештаје и географске карте настале током рада *Inquiry*-ја: National Archives (NA), Records of the American Commission to Negotiate Peace (256), Inquiry Documents.

комисије за преговоре о миру у Паризу (*American Commission to Negotiate Peace*). Кроз призму његових активности у остатку текста испитује се начин на који су Босну и Херцеговину посматрали амерички научници током Првог светског рата у светлу припремама Сједињених Држава за Конференцију мира у Паризу, како на основу његове историографске продукције током ратних година, тако и на основу извештаја које је писао током свог рада у *Inquiry*-ју.

„Човек Јејла”

Чарлс Симор рођен је 1885. године у Њу Хејвену (New Haven), савезној држави Конектикат (Connecticut). Овај град смештен на североисточној обали Сједињених Држава дом је Универзитета Јејл, једне од најзначајнијих америчких институција високог образовања. Од свог формирања 1701. године универзитет је био неодвојиво повезан са градом који су више од шест деценија раније основали енглески пуританци који су колонизовали ушће реке Квинпијек (Quinnipiac).⁷ Политика, друштво и економија Њу Хејвена мењали су се и развијали током наредних векова у сенци треће најстарије високошколске установе у Сједињеним Државама. Симорова породица није била изузета од свеприсутног утицаја Јејла у граду и она је учествовала у раду ове институције од самог њеног настанка. Један од његових предака са очеве стране био је припадник прве генерације дипломаца универзитета а други је средином XVIII века био његов председник. На истом положају се током већег дела прве половине XIX века налазио још један његов сродник, а Симоров отац је од 1880. до 1907. на Јејлу био професор класичног грчког језика и литературе. Чарлс Симор пратио је њихове стопе. Након што је 1904. стекао диплому Краљевог колеџа Универзитета у Кембриџу, исто је учинио четири године касније на факулету у свом родном граду. На Јејлу је и наставио своје образовање, те је докторску дисертацију тамо стекао већ 1911. године. У склопу истраживања током доктората Симор је боравио на више француских и немачких универзитета, али га је пут увек враћао Њу Хејвену, где ће остати до краја живота. У својој сржи био је то „човек Јејла”.⁸ Током својих студија тамо био је члан тајног, премда утицајног студентског удружења *Лобања и кости* (*Skull and Bones*), бавио се разним активностима од америчког фудбала до акапела певања. По завршетку дисертације почео је да предаје историју на Јејлу, а недуго по заснивању сталног радног односа постао је први историчар који је добио угледну Стерлинг професуру, највиши академски ранг на универзитету.⁹ Паралелно са овим послом читаву деценију обављао је и функцију декана, а врхунац његове универзитетске каријере дошао је 1937. године када је изабран за председника Јејла. Током наредних тринаест изазовних година он се при управљању овом установом суочавао са бројним изазовима изазваним Великом депресијом и Другим светским ратом. Углавном успешно маневришући међу овим тешкоћама, Симор је добровољно напустио свој положај 1950. када је напустио

⁷ О оснивању Јејла: Brooks Mather Kelley, *Yale. A History*, New Haven – London 1974, 3–10.

⁸ B. M. Kelley, *Yale*, 393.

⁹ *Historical Register of Yale University, 1937–1951*, New Haven 1952, 33.

шездесет пет година. Ипак, ништа га није могла задуго одвојити од вољене институције. Убрзо по пензионисању започео је са радом у универзитетској библиотеци као штос и уредник заоставштине Едварда Хауса, где је остао све до своје смрти 1963. године.¹⁰

Када је Симор одступио са места председника Јејла, један од чланова комитета за избор његовог наследника описао је квалификације неопходне за овај посао. Први човек универзитета морао је бити научник који је уживао међународно признање и гајио дубоко поштовање према науци, човек са широким познавањем прошлости и јасном визијом будућности, сталожен и информисан, спреман да једнако ваљано просуђује како о геополитичкој ситуацији, тако и о студентским побунама на кампусу. Укратко, морао је, попут Симора, бити „човек Јејла”.¹¹ Ова слика је по много чему одражавала репутацију и углед које је Чарлс Симор уживао међу бројним савременицима и сарадницима. Описиван као ефикасна и педантна, формална, али и топла личност, седе косе и уредно подшишаних бркова изнад којих је био смештен прав и снажан нос, Симор је представљао готово идеалну фигуру универзитетског председника.¹² Управљачке способности које је поседовао пратио је богат и континуиран научни допринос. Прву важнију монографију *Дипломатска позадина рата, 1870–1914*, објављену 1916, написао је са циљем да испита порекло фактора који су довели до избијања Првог светског рата. Две године касније уследила је двотомна студија *Како свет гласа. Прича о демократском развоју избора* која је пратила историјски развитака ширења гласачког права у свету.¹³ Управо су ратне године биле формативно искуство интелектуалне каријере Чарлса Симора, као и многих других америчких научника окупљених у *Inquiry*-ју.¹⁴ Америчко учешће у Првом светском рату и дипломатија Вилсонове администрације постали су тема којој је он посветио готово читаву своју научну каријеру. Ову тему отворио је недуго након рата када је са Хаусом приредио зборник текстова под насловом *Шта се заиста десило у Паризу. Прича о Мировној конференцији, 1918–1919* (1921), у којем је допринео текстом о распаду и нестанку Аустроугарске монархије.¹⁵ Током наредне деценије и по настао је највећи део његове историографске продукције. Редом су излазиле књиге: *Вудро Вилсон и Светски рат. Хроника нашег времена* (1921), *Америчка дипломатија током Светског рата* (1933), *Америчка неутралност, 1914–1917. Есеји о узроцима америчке интервенције у Великом*

¹⁰ B. M. Kelley, *Yale*, 393–425; Howard B. Gotlieb, „Charles Seymour. A Checklist of the Published Work”, *The Yale University Library Gazette*, Vol. 47, No. 1 (1972), 28–30.

¹¹ B. M. Kelley, *Yale*, 425.

¹² Исто, 393–394.

¹³ Charles Seymour, *The Diplomatic Background of the War, 1870–1914*, New Haven 1916; Charles Seymour, Donald Paige Frary, *How the World Votes. The Story of Democratic Development in Elections*, Vol. I–II, Springfield 1918. Симорове претходно објављене књиге биле су: Charles Seymour, *Electoral Reform in England and Wales. The Development of the Parliamentary Franchise, 1832–1885*, New Haven 1915; Samuel B. Hemingway, Charles Seymour (ed.), *Selections from Carlyle. Sartor Resartus, The French Revolution, Past and Present*, Boston 1915.

¹⁴ Вид. случај Ајзеје Баумана (Isaiah Bowman), једне од најутицајнијих личности ове организације и једног од водећих америчких географа XX века: N. Smith, *American Empire*, 113–180.

¹⁵ Edward Mandell House, Charles Seymour (ed.), *What Really Happened at Paris. The Story of the Peace Conference, 1918–1919*, New York 1921.

рату (1935).¹⁶ У том периоду објавио је и четири тома приређених текстова Едварда Хауса, са којим је у међувремену постао близак пријатељ. Успео је и да наговори некадашњег првог саветника председника Вилсона да своју целокупну заоставштину преда Јејлу, где се налази и данас и извор је од прворазредне важности за истраживање спољне политике Вилсонове администрације.¹⁷ Мада су га дужности председника Јејла после 1937. спречавале да се озбиљније посвети научноистраживачком раду, наставио је да прати кретања у историографији о Првом светском рату, често се осврћући на њих у бројним приказима и текстовима које је објављивао до самог краја свог живота.¹⁸

„Кошница незадовољства”: Босна и Херцеговина и узроци Великог рата

Историографска делатност Чарлса Симора током Првог светског рата била је у огромној мери обликована америчким учешћем у овом сукобу. Чињеница да садашњост има неминован утицај на рад историчара проблем је са којим се модерна историјска наука суочавала од свог настанка. Историчари су одувек писали унутар параметара које им је наметала њихова савременост. Ово није било само техничко питање усмерено на могућности и услове истраживања. У суштинском смислу увек се радило о неумитној снази садашњости да видљивим и невидљивим механизмима обликује историографску праксу утичући на одређивање историјских проблема, те питања и одговора који су се формулисали кроз истраживачки рад.¹⁹ Ти механизми су у Симоровом случају укључивали патриотски и идеолошки набој научника у ратном времену, њихову мобилизацију од стране државе, успон идеје о објективним експертима у духу америчког прогресивизма првих деценија XX века и кампању за демократизацију спољне политике у годинама између 1914. и 1918. Мање видљиви, али бар једнако важни, биле су потреба америчког друштва за преиспитивањем сопствене улоге у светској политици и кристализацијом својих позиција, те пратећа трансформација друштвене улоге научника која их је из академске изолације увела у свет високе политике и међународних односа.²⁰ Узевши у обзир наведене елементе, Симорова ратна дела *Дипломатска позадина рата* и *Како свет гласа* треба посматрати у двоструком смислу. С једне стране оне су представљале напор овог научника да објективно испита два питања. У *Дипломатској позадини рата* требало је истражити след догађаја који је довео до слома међународног система 1914. године и посложити их у логичку целину на основу које је било могуће јасно издвојити главне

¹⁶ Charles Seymour, *Woodrow Wilson and the World War. A Chronicle of Our Times*, New Haven 1921; Charles Seymour, *American Diplomacy during the World War*, Baltimore 1933; Charles Seymour, *American Neutrality, 1914–1917. Essays on the Causes of American Intervention in the World War*, New Haven 1935.

¹⁷ Charles Seymour (ed.), *The Intimate Papers of Colonel House Arranged as a Narrative*, Vol. I–IV, Boston 1926–1928.

¹⁸ За целокупну библиографију вид.: Н. В. Gotlieb, „Charles Seymour”, 31–42.

¹⁹ Miri Rubin, „Presentism’s Useful Anachronisms”, *Past & Present*, Vol. 234, No. 1 (2017), 236.

²⁰ Jonathan M. Nielson, „The Scholar as Diplomat. American Historians at the Paris Peace Conference of 1919”, *The International History Review*, Vol. 14, No. 2 (1992), 229–230; E. H. Carr, *The Twenty Years’ Crisis, 1919–1939*, London 2016 [1946], 3–4.

узроке рата. У *Како свет гласа* циљ је био на основу историјске анализе пружити преглед тренутног стања бирачког права широм света и испратити ток његовог ширења упркос различитим силама које су покушавале да га ограниче. С друге стране, обе теме имале су своју политичку важност и њихова акутност није се могла заобићи. Импретива тренутка био је свестан и сам Симор. Како наводи, његова „тачка гледишта... увек је била садашњост”.²¹ Из те перспективе проналажење узрока Првог светског рата значило је проницање у ратне циљеве Немачког царства, док је испитивање стања бирачког права у свету успостављало чињеничну процену за степен развика његове демократије. Стога су се у његовим делима писаним током рата прошлост и садашњост преплитале у сенци трансформативности политичког тренутка чије оличење су представљале намере и планови за будућност Вилсонове администрације.²² Као делатност једног од научника чије је услуге америчка влада затражила ради обликовања и остваривања својих циљева, Симоров историографски рад током Великог рата био је израз ових тенденција.

Избијање Првог светског рата за Чарлса Симора било је резултат процеса дугог трајања који су се одиграли у деценијама које су претходиле 1914. години. Атентат на надвојводу Франца Фердинанда (Franz Ferdinand) по његовом мишљењу био је тек „повод сукоба, варница која је потпалила складиште оружја”. Убиство тек једног човека, макар он био и будући цар, није могло довести до такве катастрофе каква је захватила европски континент. Уместо тога „друге силе морале су бити на делу, ширег обима и већег значаја”, силе које су годинама „гомилале барут” без којег није могло доћи до експлозије. Генезу рата, дакле, по Симору је требало тражити у процесима који су током претходног периода тихо и одвојено текли све док њихове супротстављене токове није спојио један „сразмерно мали фактор” попут сарајевског атентата произведши на тај начин сукоб титанских размера. У средишту ових кретања *Дипломатске позадине рата* налазио се развика Немачког царства. Управо је успон уједињене Немачке за Симора био чинилац који је унео пометњу у међународне односе и фактор који се на крају показао као кобан за предратни поредак. Њен војни, поморски, економски и национални развој био је „есенцијални лајтмотив међународне драме која је имала тако страховит расплет”. Тешко да се може пренагласити значај који амерички историчар придаје трансформацији немачке државе која је довела до њеног примата у Европи и стварања програма *Weltpolitik*.²³ Овај успех утицао је на остале државе и отворио нови период у историји европске дипломатије током којег је дошло до приближавања између Француске, Велике Британије и Русије, угрожених амбицијама Берлина. На тај начин створена је ситуација у којој су силе Антанте биле уверене да би остваривање *Weltpolitik*-е водило њиховој пропасти, док је за Немачку ситуација била обрнута. „Између тако супротстављених полова није могло бити компромиса”, сматрао је Симор. Ово није значило да је целовита кривица за избијање рата

²¹ C. Seymour, D. P. Frary, *How the World Votes*, Vol. I, v–vi.

²² За ове планове вид. горе: 1–3.

²³ Трансформацији Немачког царства Симор је посветио чак два поглавља књиге. Једина друга држава која је добила посебно поглавље је Велика Британија. Сви остали делови књиге посвећени су искључиво развоју међународне ситуације.

додељена Немачкој. Готово у маниру реализма, суздржавајући се од моралних осуда, он објашњава да немачка политика није била ништа више „агресивна или национално себична” од политике других држава, али да је успон Немачке сам по себи пореметио међународне односе до те мере да им је „било суђено да заврше у неизбежном конфликту”.²⁴

Овако дефинисана слика прошлости нормативно је одређивала место Босне и Херцеговине унутар Симоровог наратива. Ове две области и њихова околина су на његовој менталној карти биле део Блиског истока.²⁵ Услед тога њихова улога разматрана је у склопу ширих међународних кретања у којима је „питање Блиског истока” било један од главних нерешених проблема епохе империјализма. Симор Блискоисточно питање дефинише као дилему изазвану „турском” окупацијом „Константинопоља” и Балканског полуострва.²⁶ Мада га у контексту XIX века он посматра пре свега као комбинацију два политичка чиниоца, улоге хришћанских народа на Балкану и односа великих сила према „турској” контроли овог полуострва и мореуза Дарданели, амерички историчар не успева да се отргне од западне традиције „онтолошке и епистемолошке дистинкције” између Окцидента и Оријента.²⁷ За њега је управо разлика између њих узрок трајности Блискоисточног питања, чије корене проналази још у античким временима. „У ствари, кад год се окцидентална цивилизација сукобила са (блиско)оријенталном, свет је био сведок неке манифестације Источног питања.”²⁸ Стога не треба да зачуди да управо кроз употребу фигуре декадентности, врло честе у оријенталистичком дискурсу, Симор у своју причу уводи Босну и Херцеговину. Тамо је после „многих година декаденције Турског царства”, која упркос свим покушајима европских сила није могла бити „излечена”, 1875. године коначно дошло до побуне. Њен узрок Симор је видео у „беди коју су носили турски намесници и у нади коју је нудила турска слабост”. Након што је „побуна” захватила већину балканских провинција Османског царства, Русија се на позив својих „словенских сродника” укључила у рат и коначно на пролеће 1878. сломила отпор „Турске”. Суочене са распарчавањем османске државе друге велике силе супротставиле су се руској надмоћи на Балкану и одредбе Санстефанског мира никада нису спроведене, а Аустроугарска је добила право да окупира Босну и Херцеговину.²⁹ Симор је у овоме видео консолидацију немачке политичке надмоћи у Европи: Француска је била сломљена миром у Франкфурту

²⁴ C. Seymour, *The Diplomatic Background of the War*, vii, 1–5.

²⁵ За бројне Американце географски обим Блиског истока улазио је дубоко у европски континент. Тако је Одељење за блискоисточне послове (Division of Near Eastern Affairs) Стејт департмента (State Department) формирано крајем 1909. године било надлежно за питања која су се тичала „Немачке, Аустроугарске и Русије, као и Турске, Грчке, Италије, балканских држава, Абисиније, Египта и Персије”: „Administrative Timeline of the Department of State, 1900–1909”, Office of the Historian, <https://history.state.gov/departments/history/timeline/1900-1909> (приступљено 20. децембра 2024).

²⁶ Он готово искључиво користи термин „Блискоисточно питање” уместо стандарднијег „Источно питање”, тако да ће се ова верзија користити даље у тексту. Исто тако, уместо исправног „османски” непрестано користи придев „турски”.

²⁷ Edvard V. Said, *Orientalizam*, Beograd 2008, 10.

²⁸ C. Seymour, *The Diplomatic Background of the War*, 194–195.

²⁹ Исто, 26–28.

1871. године, док је Русији Берлинским конгресом онемогућена контрола на Блиском истоку. Међутим, он истиче да ни једна од ове две државе није била спремна да се помири са оваквим стањем. „Балкан и торањ катедрале у Стразбуру били су осуђени да доминирају европском политиком.”³⁰

Након окупације Босне и Херцеговине 1878. године Блискоисточно питање Симор је превасходно видео као сукоб између сила панславизма и пангерманизма – с једне стране стајале је Русија, док су се с друге налазиле Аустроугарска и Немачка. Он је сматрао да су се интереси Беча и Берлина на Балкану поклапали. За њега је хабзбуршка држава била „хетерогена компилација међусобно непријатељских националности”, унутар које су се Нагодбом из 1867. године Немци и Мађари удружили против Словена. Када је неколико година касније под вођством Ђуле Андрашија (Gyula Andrássy) дошло до заокрета у спољној политици Балхаусплаца и њеног усклађивања са интересима Рајха, стратегије ове две државе на Блиском истоку постале су комплементарне.³¹ Експанзија интереса Двојне монархије на Балкану тада се искристалисала као централна тачка аустроугарске спољне политике. Симор је у овој преоријентацији са централне на југоисточну Европу видео усклађеност унутрашњих и спољнополитичких разлога. Немачко-мађарска доминација над словенским елементима у Хабзбуршком царству „могла би бити чврста и трајна само ако би и Словени Балкана, ван аустријских граница, били доведени под хабзбуршки утицај. Аустријско царство никада не би било сигурно од распада све док су незадовољни Словени царства били подстицани на интриге и побуне од стране својих сродника преко границе”.³² Ове тежње Беча добро су се уклапале у планове Берлина, чији су интереси на Блиском истоку коначно уобличени у оквиру ширег плана *Weltpolitik*-е током последње деценије XIX века. Циљ Рајха на овом поднебљу био је развити извозна тржишта за немачку робу, те остварити контролу над кључним сировинама потребним немачкој индустрији. То је требало постићи слабљењем словенских елемената на Балкану и постизањем споразума са Аустроугарском и Османским царством који би отворили немачкој држави пут ка Месопотамији.³³ Уколико би балканске државе постале „моћне и дипломатски аутономне”, овај план био је у опасности. Стога су, по Симору, немачки циљеви могли бити остварени уколико би оне биле „подвргнуте доминацији Немачке, или још боље, немачког савезника, Аустрије... Ни у ком случају Словенима није смело бити дозвољено да контролишу Балкан... Немирне балканске државе морале су бити обесхрабрене и утицај Словена на полуострву елиминисан”.³⁴

Судбина Босне и Херцеговине након аустроугарске окупације била је подређена управо овим циљевима, сматра Симор. Беч се посветио „завођењу реда” у две покрајине „у нади да ће их дефинитивно подвргнути хабзбуршкој власти”. То није било могуће урадити одмах услед „великог броја незадовољних Словена који су насељавали ове провинције”.

³⁰ Исто, 39.

³¹ Исто, 17–19.

³² Исто, 200–201.

³³ Исто, 85–86.

³⁴ Исто, 208–209.

Упркос томе овакво стање било је тренутно задовољавајуће за Беч, јер је Босна и Херцеговина отварала пут ка Јадрану и није дошла под контролу српске државе. Међутим, када је након Младотурске револуције 1908. године увидела прилику да побољша своје позиције, Двојна монархије је то и учинила. Без консултације са другим учесницама Берлинске конференција Аустроугарска је анектирала Босну и Херцеговину. Била је то, тврди Симор, „јавна декларација доктрине” да се „међународни уговори не морају сматрати важећим када су били у сукобу са вишим политичким интересима државе”. Немачки врх подржао је ову акцију верујући да је тиме увећао свој престиж и снагу међу европским државама.³⁵ Деловало је да су „немачки и аустријски трговачки и политички интереси на Блиском истоку осигурани” и да је „Немачка, једноставном изјавом да подржава Аустрију... наметнула своју вољу Европи”. Тако је за Симора анексија Босне и Херцеговине послужила као средство за успостављање немачке хегемоније над континентом.³⁶

Блискоисточно питање ипак није било разрешено догађајима из 1908. године. Као једну од најважнијих последица Анексионе кризе Симор види њен одјек у Србији. Доласком Босне и Херцеговине под аустроугарски суверенитет „српске амбиције су на тренутак жртвоване зарад мира у Европи” и деловало је да је задат „фатални ударац свим њеним националним амбицијама”. Међутим, како наводи амерички историчар, ове провинције биле су „центар српске расе”. Њиховом анексијом „не само да је њен сан о великом српском царству уништен”, већ је деловало да ће се Србија наћи под „доминацијом Аустрије”. Ово је имало важне импликације за будућност. Симор је сматрао да је српски „народ веровао да се мора наћи нека надокнада за губитак Босне ако жели да сачува своју независност”.³⁷ Последица оваквог стања била је избијање балканских ратова. По Симору, циљ Србије у њима био је надокнађивање губитка Босне и Херцеговине путем компензације у Новом Пазару и отварањем пута према Јадрану преко Албаније. Мада српска држава није успела да оствари други од ова два циља, услед аустроугарске и италијанске подршке стварању независне албанске државе, она је остварила значајна територијална проширења у Македонији, где су, сматра Симор, „њене тврдње о расној и језичкој основи биле веома нејасне”.³⁸ Упркос томе што резултати мира у Букурешту нису задовољили интересе балканских држава, Симор истиче да су оне биле толико изморене сукобима да је то могло осигурати мир међу њима. Међутим, балкански ратови значајно су уздрмала позиције Аустроугарске и Немачке. Територијалне промене на полуострву оне су виделе као „унижавање њиховог престижа и претњу њиховим интересима... аустријској политичкој и економској контроли Балкана, која је изгледала сигурна 1908, сада је претило

³⁵ Исто, 177–179.

³⁶ Исто, 182.

³⁷ Исто, 213–214.

³⁸ Исто, 237. Интересантни су и његови описи Албаније у којима поново испливава оријентални дискурс: „(Албанија) нема стварни национални карактер који би дозволио да га било која држава апсорбује или да буде самосталан, ипак насилно освајање и анексија Албаније представљало је изузетну потешкоћу; чврсти и полуцивилизовани горштаци никада нису били потчињени ниједној од доминантних држава Балканског полуострва.” Исто, 231.

уништење”. Додатно, политичка ситуација у Двојној монархији деловала је врло неповољно. Босна се ту поново враћа у средиште Симоровог наратива. Већ позната као „кошница незадовољства”, кроз њу је сада одјекивао ехо српских успеха и Бечу је претила „унутрашња револуција његових словенских поданика”. У драматичном опису амерички историчар наводи да се „чинио да је распад Царства био близу уколико се не сломи новоосвојена моћ Србије... нагодба из (Букурешта) 1913. стога је била катастрофа за Аустрију”.³⁹

Немачка није била задовољнија последицама балканских ратова, услед којих је њена блискоисточна политика доживела снажан удар на који је она морала одговорити. Стога су већ на јесен 1913. немачка и аустроугарска дипломатија започеле са покушајима да преокрену новонасталу ситуацију, у чему нису имале успеха. Симор наводи да је тада постало очигледно да је „уништење балканске нагодбе могуће само силом, по могућству кроз директан сукоб са Србијом”. Стога су у Бечу пажљиво „посматрали и чекали прилику која би могла да послужи као изговор за напад на Србију”. Међутим, српска влада није давала повода за тако нешто. Мада „националне аспирације Срба нису могле бити угушене и тајна националистичка организација *Народна одбрана* је цветала и плела своју мрежу сплетки и интрига у Босни”, званичних одобрења за „антиаустријску пропаганду” није било из Београда и „аустријски агенти нису успевали да открију *casus belli*”. Ипак, повод је коначно дошао у „запањујућем облику”, наводи Симор, када је надвојводу Фердинанда „на улицама босанског града Сарајева” убио „српски националиста”, „припадник српског националистичког друштва”, што је „очигледно (био) део српске интриге, без обзира на то да ли је Београд то санкционисао или не”. Но, за америчког историчара тај податак није био важан, у ширем контексту атентат је био само „изговор за пројектовани напад на Србију”.⁴⁰ За Аустроугарску циљ тог напада био је „потпуни преокрет равнотеже на Балкану”, за Немачку учвршћивање своје континенталне позиције и задовољавање својих аспирација на Блиском истоку.⁴¹ На тај начин је за Чарлса Симора у следу догађаја који је довео до Првог светског рата босанска „кошница” одиграла врло важну улогу.

На челу аустроугарске секције: Босна и Херцеговина у југословенском контексту

Након уласка Сједињених Држава у Први светски рат додири између Вашингтона и српске владе постајали су све учесталији, те је српска дипломатија користила те прилике не би ли детаљније упознала Американце са својим потребама. На тај начин се америчка администрација могла детаљније упознати са југословенским програмом српске владе.⁴²

³⁹ Исто, 238–240.

⁴⁰ Исто, 243–244.

⁴¹ Исто, 257, 286.

⁴² Драгољуб Р. Живојиновић, *У потрази за заштитником. Студије о српско-америчким везама 1878–1920*, Београд 2010, 450–455. О југословенском програму Краљевине Србије: Ђорђе Станковић, *Србија 1914–1918. Ратни циљеви*, Нови Сад 2014, 119–144.

Паралелно с тим, Вудро Вилсон и његова администрација су током 1918. године постепено одбацивали политику подршке Аустроугарској. До ове промене у америчкој, али и савезничкој, политици према Двојној монархији дошло је услед низа чинилаца који су кулминирали након што је постало јасно да неће бити могуће одвојити Беч од Берлина сепаратним миром.⁴³ Стога је у лето 1918. америчка влада одлучила да подржи политику распарчавања Аустроугарске, што је посредно значило подршку процесу југословенског уједињења. На тај начин је током 1918. године Југославија, радије него Србија, постепено постала перспектива кроз коју су се у одређеним политичким и дипломатским круговима у Сједињеним Државама посматрала дешавања на простору Двојне монархије и Блиског истока. Кроз своје учешће у раду *Inquiry*-ја овим групама припадао је и Чарлс Симор. Истовремено, његов практичан ангажман у овој организацији током последње ратне године директно је утицао на јачање југословенске перспективе при анализи ситуације у Хабзбуршкој монархији. Он је био постављен за начелника аустроугарске секције *Inquiry*-ја и, мада је сам сматрао да није имао посебно предзнање о региону за који је био задужен, тешко да је у оквирима америчке научне заједнице било пуно погоднијих људи за овај посао од њега, што потврђују и похвале на његов рачун које су руководиоци *Inquiry*-ја изнели у једном од извештаја о стању организације.⁴⁴ Како је његов главни истраживачки задатак био испитивање националних проблема у Двојној монархији, Симор се у низу извештаја непосредно бавио могућношћу реорганизације Аустроугарске. Размишљање и темељније истраживање о овој теми нужно је морало отворити југословенску перспективу.⁴⁵ На тај начин су комбинација међународних чинилаца али и радни задаци Симора у *Inquiry*-ју позиционирали Босну и Херцеговину унутар југословенског оквира у његовим извештајима писаним за ову организацију током 1918. године.

Симорова нова југословенска визура Босне и Херцеговине јасно је исказана у једином његовом документу који је у целости био посвећен овим провинцијама. Радило се о статистичком апстрактном насловљеном „Југословени у Аустроугарској: Босна и Херцеговина“, који је кроз пет табела представио најважније податке о вероисповести, писмености, запослењу, насељености и националности у овим областима. Већ је сам назив извештаја упућивао на Симорово разумевање Босне и Херцеговине као територије коју су насељавали Југословени. Њихово већинско становништво за њега били су „Србо-Хрвати“, који су чинили 96% становништва. Под ову одредницу спадали су припадници православне, римокатоличке, али и муслиманске вере.⁴⁶ Други извештаји такође су потврђивали доминантност југословенске перспективе при писању о Босни и Херцеговини. Како је он разумевао етничку ситуацију, „Србо-Хрвати чинили су

⁴³ Војислав Г. Павловић, *Од Србије до Југославије. Француска, Србија, Југославија 1878–1918*, Нови Сад 2023, 337–345.

⁴⁴ S. E. Mezes, „Preparations for Peace“, 7; L. E. Gelfand, *The Inquiry*, 57, 315; Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919, Volume I, Doc. 44, Report on the Inquiry, 10. мај 1918.

⁴⁵ Vukašin Marić, „Eksperti *Inquiry*-ja i jugoslovensko pitanje“, u: *Istorija Jugoslavije. Perspektive mladih istraživača sa postjugoslovenskog prostora*, Beograd 2025) (у припреми).

⁴⁶ National Archives (NA), Records of the American Commission to Negotiate Peace (256), Inquiry Documents, No. 513, The Jugo-Slavs in Austria-Hungary. Bosnia-Herzegovina, 8. април 1918, 1–5.

јединствену народност”, која се „разликовала само по одређеним историјским традицијама”, религији и писму. У Босни и Херцеговини где су православни Срби били већина један део њих „примио је мухамедизам”.⁴⁷ Међутим, овим разликама амерички историчар није придавао велику важност, јер су за њега „Хрвати, Срби и муслимани Босне били рођаци, ако већ не браћа”.⁴⁸ На концу, он је ове заједнице, те Словенце, посматрао као део ширег југословенског националног корпуса. Територије од Крањске, јужне Штајерске, Корушке и источне Горице где су доминирали Словенци, преко источне Истре, Далмације, Славоније и Босне и Херцеговине којима су доминирали „Србо-Хрвати”, биле су предели са југословенском већином у Аустроугарском царству.⁴⁹ Тврдња о њиховом јединству за Симора била је заснована на „етничким чињеницама пре него на историји”. Упркос томе што „Аустријски Југо-Словени” нису имали „стварну националну традицију, нити су имали, као целина, националну историју”, приближавање Срба, Хрвата и Словенаца текло је „рапидно” и амерички историчар је предвиђао да до њиховог националног јединства може доћи чак и уколико се ове групе политички не уједиње.⁵⁰ Босна и Херцеговина су у оваквом разумевању етничког простора јужнословенских крајева Аустроугарске заузеле важно место. Када год спомиње ове провинције, он истиче да у њима живи преовлађујући број „Србо-Хрвата”. Поред тога, својом локацијом оне заузимају централно место у његовој замишљеној географији јужнословенског простора. Стога Босна и Херцеговина постају неизоставан део југословенске целине при било каквој могућој реорганизацији Двојне монархије или пак њеном распаду. То је видљиво при његовим размишљањима о могућностима тријалистичке трансформације аустроугарске државе стварањем аустријско-мађарско-југословенске уније. Уколико Босна и Херцеговина не би биле укључене у југословенски део државе, већ остављене под заједничком управом све три јединице, Симор је сматрао да би се тињање етничког незадовољства у овим покрајинама само наставило.⁵¹ Такво разумевање ситуације било је резултат политичких кретања и његових истраживања у *Inquiry*-ју током 1918. године. Она су довела до тога да је Симор ове провинције, чије је становништво видео као „претежно неписмено” и „пољопривредно”, те где је „готово половина” земље била прекривена шумама, али и богата рудама, превасходно посматрао у оквиру концепција југословенства.⁵²

⁴⁷ NA, 256, Inquiry Documents, No. 504, Report on Austria. Population Studies. Racial Distribution, 1. фебруар 1918, 9–10. На једном другом месту припаднике исламске вероисповести у Босни Симор назива „муслиманским Србима”: NA, 256, Inquiry Documents, No. 514, Epitome of Reports on Just and Practical Boundaries Within Austria-Hungary for for Czecho-Slovaks, Jugo-Slavs, Rumanians, Poles, Ruthenians, Magyars, без датума, 21.

⁴⁸ NA, 256, Inquiry Documents, No. 509, Austria-Hungary Federalized Within Existing Boundaries, 25. мај 1918, 6.

⁴⁹ NA, 256, Inquiry Documents, No. 520, Territories in Austria-Hungary Claimed by the Yugoslav, 1. април 1918, 7.

⁵⁰ NA, 256, Inquiry Documents, No. 514, Epitome of Reports on Just and Practical Boundaries, 23–25.

⁵¹ NA, 256, Inquiry Documents, No. 506, Austria-Hungary. Yugoslav Trialism, 25. мај 1918, 4.

⁵² NA, 256, Inquiry Documents, No. 801, Territories in Austria-Hungary Claimed by the Yugoslavs. Statistical Study, 8. април 1918, 12, 13, 15, 19.

Симор је своју перцепцију југословенске оријентације Босне и Херцеговине потврдио и у делу *Како свет гласа*, објављеном непосредно по завршетку рата. За разлику од *Дипломатске позадине рата* где Босна и Херцеговина заузима важно место у наративу, она се готово не спомиње у делу *Како свет гласа*. За то постоје два разлога: тренутак када су дела писана и циљ који је она требало да постигну. Када је прва књига настајала, Сједињене Државе још увек нису ушле у рат и главна Симорова идеја била је разоткрити мотивације и ратне циљеве Централних сила у овом сукобу. Као што је показано, тако постављено питање, у контексту немачке политике на Блиском истоку, морало је посветити посебну пажњу Босни и Херцеговини. Када је књига *Како свет гласа* објављена, „рат и пораз Хоенцолерна обезбедили су победу демократије” и тада је требало градити нови поредак на овим темељима.⁵³ У таквој перспективи окренутој будућности улога Босне и Херцеговине није могла бити значајна као у монографији која се бавила узроцима рата, стога се она у *Како свет гласа* појављују само у два наврата. Ипак, ова места врло су индикативна за разумевање промене Симорове перспективе о улози ових провинција током 1918. године. Босна и Херцеговина спомињу се у поглављу које се бави одређеним историјским аспектима националног питања у Аустроугарској. Како наводи амерички историчар, „историја избора у царству Хабзбурга само је једна од нити нераскидиво уплетених у расне компликације Двојне монархије”. За разлику од поједностављеног схватања националне ситуације у Монархији које је износио у *Дипломатској позадини рата*, по којој су „немачки и мађарски елементи поделили моћ искључивањем Словена”, слика у *Како свет гласа* знатно је комплекснија.⁵⁴ Уместо аморфне словенске масе Симор сада говори о Пољацима, Украјинцима или Рутенцима, Чехословацима и Југословенима, као и о несловенским мањинским народима попут Румуна и Италијана. Босна и Херцеговина се ту наводи као део „југословенског проблема у Двојној монархији”, који се поред ове две провинције протеже и на територији Хрватске, Славоније, Далмације и Крањске. Такође, она је „део југословенских земаља” који је последњи прикључен хабзбуршким земљама приликом анексије 1908. године.⁵⁵ Приликом оба помена Босна и Херцеговина спомиње су у свом југословенском контексту, што додатно потврђује еволуцију Симорових размишљања о националном питању у Хабзбуршкој монархији током рата. Док се Југословени уопште не спомињу у *Дипломатској позадини рата*, у *Како свет гласа* они се посматрају као један народ. Ово литерарно и историографско уједињење југословенских народа које је амерички историчар извршио у својим текстовима пренело се и на Босну и Херцеговину. У замишљању Чарлса Симора ове провинције су за време Првог светског рата прешле пут од „центра српске расе” до неупитног припадништва „југословенској раси”.⁵⁶

⁵³ C. Seymour, D. P. Frary, *How the World Votes*, Vol. I, v.

⁵⁴ C. Seymour, *The Diplomatic Background of the War*, 18.

⁵⁵ C. Seymour, D. P. Frary, *How the World Votes*, Vol. II, 43–44.

⁵⁶ C. Seymour, *The Diplomatic Background of the War*, 214; C. Seymour, D. P. Frary, *How the World Votes*, Vol. II, 44.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

National Archives (NA), Records of the American Commission to Negotiate Peace (256), Inquiry Documents
Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919.
The Papers of Woodrow Wilson

Gelfand, Lawrence E., *The Inquiry. American Preparations for Peace, 1917–1919*, New Haven – London 1963.

Gotlieb, Howard B., „Charles Seymour. A Checklist of the Published Work”, *The Yale University Library Gazette*, Vol. 47, No. 1 (1972), 28–44.

Живојиновић, Драгољуб Р., *У потрази за заштитником. Студије о српско-америчким везама 1878–1920*, Београд 2010.

Carr, E. H., *The Twenty Years' Crisis, 1919–1939*, London 2016 [1946].

Kelley, Brooks Mather, *Yale. A History*, New Haven – London 1974.

Levin Jr., N. Gordon, *Woodrow Wilson and World Politics. America's Response to War and Revolution*, Oxford 1968.

Maier, Charles S., *Among Empires. American Ascendancy and Its Predecessors*, Cambridge 2006.

Manela, Erez, *The Wilsonian Moment. Self-Determination and the International Origins of Anticolonial Nationalism*, Oxford 2007.

Marić, Vukašin, „Eksperti Inquiry-ja i jugoslovensko pitanje”, u: *Istorija Jugoslavije. Perspektive mladih istraživača sa postjugoslovenskog prostora*, Beograd 2025. (у припреми)

Mezes, Sidney Edward, „Preparations for Peace”, u: House, Edward Mandell, Charles Seymour (ed.), *What Really Happened at Paris*, New York 1921, 1–14.

Nielson, Jonathan M., „The Scholar as Diplomat. American Historians at the Paris Peace Conference of 1919”, *The International History Review*, Vol. 14, No. 2 (1992), 228–251.

Office of the Historian, „Administrative Timeline of the Department of State, 1900–1909”, <https://history.state.gov/departmentshistory/timeline/1900-1909> (приступљено 20. децембра 2024).

Павловић, Војислав Г., *Од Србије до Југославије. Француска, Србија, Југославија 1878–1918*, Нови Сад 2023.

Rubin, Miri, „Presentism's Useful Anachronisms”, *Past & Present*, Vol. 234, No. 1 (2017), 236–244.

Said, Edward V., *Orijentalizam*, Beograd 2008.

Seymour, Charles, *Electoral Reform in England and Wales. The Development of the Parliamentary Franchise, 1832–1885*, New Haven 1915.

Seymour, Charles, *The Diplomatic Background of the War, 1870–1914*, New Haven 1916.

- Seymour, Charles, Donald Paige Frary, *How the World Votes. The Story of Democratic Development in Elections*, Vol. I–II, Springfield 1918.
- Seymour, Charles, *Woodrow Wilson and the World War. A Chronicle of Our Times*, New Haven 1921.
- Seymour, Charles (ed.), *The Intimate Papers of Colonel House Arranged as a Narrative*, Vol. I–IV, Boston 1926–1928.
- Seymour, Charles, *American Diplomacy during the World War*, Baltimore 1933.
- Seymour, Charles, *American Neutrality, 1914–1917. Essays on the Causes of American Intervention in the World War*, New Haven 1935.
- Smith, Neil, *American Empire. Roosevelt's Geographer and the Prelude to Globalization*, Berkeley 2003.
- Станковић, Ђорђе, *Србуја 1914–1918. Ратни циљеви*, Нови Сад 2014.
- Shotwell, James T., *At the Paris Peace Conference*. New York 1937.
- Hemingway, Samuel B., Charles Seymour (ed.), *Selections from Carlyle. Sartor Resartus, The French Revolution, Past and Present*, Boston 1915.
- Historical Register of Yale University, 1937–1951*, New Haven 1952.
- House, Edward Mandell, Charles Seymour (ed.), *What Really Happened at Paris. The Story of the Peace Conference, 1918–1919*, New York 1921.

Vukašin Marić

**BOSNIA AND HERZEGOVINA IN THE PERSPECTIVES OF AMERICAN
SCIENTISTS DURING THE FIRST WORLD WAR: THE CASE OF CHARLES
SEYMOUR**

Summary

The paper analyzes the way in which Bosnia and Herzegovina was perceived by American scientists during the First World War on the example of historian Charles Seymour. The activities of American scientists are placed within the framework of the main foreign policy tendencies of Woodrow Wilson's administration, which faced a number of serious issues upon entering the First World War. In the context of the basic directions of the foreign policy of the United States, preparations for the future peace conference became a task of particular importance. Scientists from numerous American institutions of higher education played a central role in these preparations. One of them was Charles Seymour, professor of history at Yale University and a member of the Inquiry, the body charged with preparation of the United States for the peace conference. Through the prism of his historiographical works published during the First World War, and his reports written for the Inquiry, the place of Bosnia and Herzegovina in Seymour's narratives, assumptions and analyses is examined in the light of the American preparations for the peace conference.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, United States, World War I, scientists, Charles Seymour, Inquiry.